

ACADEMIC SPECTRUM

3-Son (2026-yil, Mart)

Ilmiy-metodik jurnal
Научно методический журнал
Scientific and Methodical Journal

BUXORO - 2026

ACADEMIC SPECTRUM

**Ilmiy-metodik jurnal
Научно методический журнал
Scientific and Methodical Journal**

№3-Son (2026-yil, Mart)

**Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Buxoro viloyat Axborot va Ommaviy
komunikatsiyalar boshqarmasi tomonidan 2025-yil 26-dekabrdagi
№1273056 sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan**

BOSH MUHARRIR:

Axmadov Nazirjon Rahmat o‘g‘li
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
TAHRIRIYAT KENGASHI A‘ZOLARI

Кулешов Валерий Владимирович - pedagogika fanlari doktori, professor
Rossiya Fanlar akademiyasining akademigi (Ukraina).

Andriyenko Yelena Vasilyevna - pedagogika fanlari doktori, professor
(Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va
texnologiya ta‘limi instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Romm Tatyana Aleksandrovna - pedagogika fanlari doktori, professor
(Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta‘lim
instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Eko Sri Margianti - Gunadarma universtiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori,
professor (Indoneziya).

Zaripov Lochin Rustamovich - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
(O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy
ta‘limni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot markazi, O‘quv-uslubiy faoliyatni
takomillashtirish boshqarma boshlig‘i).

Nazarov Akmal Mardonovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
(Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini mudiri).

Rustamov Shavkat Shuhrat o‘g‘li - psixologiya fanlari doktori (DSc), (Buxoro
davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini dotsenti).

Ganjiyev Feruz Furqatovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), (Buxoro
davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini dotsenti).

Ismatova Dilafroz Tuymuratovna - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini dotsenti).

Muxlisov Sodikjon Saidjonovich - pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD), (Buxoro davlat universiteti “Axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar
kafedrasini dotsenti).

Tilavov Muxtor Hasan o‘g‘li - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD), (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini dotsenti).

Mas‘ul kotib:

Dehqonboyev Shohjahan Oybek o‘g‘li – Buxoro davlat universiteti
Psixologiya kafedrasini o‘qituvchisi

EDITOR-IN-CHIEF:

Akhmadov Nazirjon Rahmat o‘g‘li

Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Kuleshov Valery Vladimirovich — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Sciences (Ukraine).

Andrienko Elena Vasilyevna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of Physics, Mathematics, Information and Technological Education, Novosibirsk, Russia).

Romm Tatyana Aleksandrovna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of History, Humanities and Social Education, Novosibirsk, Russia).

Eko Sri Margianti — Rector of Gunadarma University, Doctor of Economic Sciences, Professor (Indonesia).

Zarirov Lochin Rustamovich — Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor (Research Center for the Development of Higher Education under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan, Head of the Department for Improving Educational and Methodological Activities).

Nazarov Akmal Mardonovich — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor, Head of the Department of Psychology, Bukhara State University.

Rustamov Shavkat Shuhrat o‘g‘li — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University.

Ganjiyev Feruz Furqatovich — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University

Ismatova Dilafruz Tuymuratovna — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University.

Mukhlisov Sodiqjon Saidjonovich — Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Information Systems and Digital Technologies, Bukhara State University.

Tilavov Mukhtor Hasan o‘g‘li — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o‘g‘li — Lecturer, Department of Psychology, Bukhara State University.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Ахмадов Назирджон Рахмат угли
доктор философии по психологии (PhD), доцент.

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Кулешов Валерий Владимирович — доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии наук (Украина).

Андриенко Елена Васильевна — доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт физики, математики, информационного и технологического образования, г. Новосибирск, Россия).

Ромм Татьяна Александровна — доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт истории, гуманитарного и социального образования, г. Новосибирск, Россия).

Еко Sri Margianti — ректор Университета Гунадарма, доктор экономических наук, профессор (Индонезия).

Зариров Лочин Рустамович — доктор педагогических наук (DSc), профессор (Научно-исследовательский центр развития высшего образования при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан, начальник управления по совершенствованию учебно-методической деятельности).

Назаров Акмал Мардонович — доктор психологических наук (DSc), профессор, заведующий кафедрой «Психология» Бухарского государственного университета.

Рустамов Шавкат Шухрат угли — доктор психологических наук (DSc), доцент кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

Ганджиев Феруз Фуркатович — доктор психологических наук (DSc), доцент кафедры психологии Бухарского государственного университета

Исматова Дилафруз Туймуратовна — доктор философии по психологии (PhD), доцент кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

Мухлисов Содикжон Саиджонович — доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент кафедры «Информационные системы и цифровые технологии» Бухарского государственного университета.

Тилавов Мухтор Хасан угли — доктор философии по психологии (PhD), доцент кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Дехконбоев Шохжахон Ойбек угли — преподаватель кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o‘g‘li

Buxoro davlat universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti

Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

SUD PSIXOLOGIK EKSPERTIZASIDA STRESS HOLATLARINI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH

Annotatsiya. Ushbu maqola sud-psixologik ekspertiza jarayonida stress va travmatik holatlarning baholanish usullari va metodologiyasini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, shaxsning stress darajasi va travmatik tajribalari uning xatti-harakatlari, qaror qabul qilish qobiliyati va sud jarayonidagi ishonchliligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Maqolada stress va travma belgilari, ularni aniqlash va psixologik baholash usullari, shuningdek, diagnostik vositalar va tavsiyalar tizimi muhokama qilinadi. Sud-psixologik baholashda ilmiy asoslangan metodlar yordamida shaxsning ruhiy holatini aniqlash, uning hodisaga munosabati va xatti-harakatlarini tushunish imkoniyati kengayadi. Ushbu yondashuvlar amaliyotda ekspertiza sifatini oshirishga va sud qarorlarining adolatli bo‘lishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: sud-psixologik ekspertiza, stress, travma, psixologik baholash, diagnostika

Дехконбоев Шохжахон Ойбек угли

докторант 1-го курса Бухарского государственного университета

преподаватель кафедры психологии

ВЫЯВЛЕНИЕ И АНАЛИЗ СТРЕССОВЫХ СОСТОЯНИЙ В СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ

Аннотация. Статья посвящена изучению методов и методологии оценки стресса и травматических состояний в ходе судебно-психологической экспертизы. Исследование показывает, что уровень стресса и наличие травматического опыта существенно влияют на поведение человека, способность принимать решения и достоверность его показаний в суде. В статье рассматриваются признаки стресса и травмы, методы их выявления и психологической оценки, а также система диагностических инструментов и рекомендаций. Научно обоснованные методы судебно-психологической экспертизы позволяют более точно определить психическое состояние личности, понять её реакцию на событие и поведение, что способствует повышению качества экспертизы и справедливости судебных решений.

Ключевые слова: судебно-психологическая экспертиза, стресс, травма, психологическая оценка, диагностика

Dehqonboyev Shohjahon Oybek ugli

1st-year doctoral student, Bukhara State University

Lecturer, Department of Psychology

IDENTIFICATION AND ANALYSIS OF STRESS CONDITIONS IN FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION

Abstract. This article focuses on the methods and methodology of assessing stress and traumatic states in forensic psychological evaluation. The study demonstrates that an individual’s stress level and traumatic experiences significantly affect their behavior, decision-making ability, and reliability in court proceedings. The article discusses the signs of stress and trauma, methods of detection and psychological assessment, as well as diagnostic tools and recommendations. Evidence-based approaches in forensic psychological evaluation enhance the accuracy of determining a person’s mental state, understanding their reaction to events, and interpreting behavior, thereby improving the quality of expert evaluations and supporting fair judicial outcomes.

Key words: forensic psychological evaluation, stress, trauma, psychological assessment, diagnostics

Mavzuning dolzarbligi Bugungi global huquqiy amaliyotda sud-psixologik ekspertiza insonning ruhiy holatini adolatli va aniq baholash uchun muhim vositaga aylangan. Sudlar jinoyat, fuqarolik va ma'muriy ishlar bo'yicha qarorlar qabul qilayotganda jabrlangan shaxslar, guvohlar va ayblanuvchilarning stress va travma reaksiyalarini to'g'ri aniqlashga ehtiyoj sezmoqda, chunki bu holatlar ularning guvohliklarining ishonchliligi, xotira aniqligi va muomala xatti-harakatlariga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, travma yoki stress ostida berilgan ko'rsatmalar noto'g'ri talqin qilinib, sud qarorlarining adolatsiz bo'lishiga olib kelishi mumkinligi ta'kidlanmoqda, shuning uchun psixologik ekspertizalar ilmiy asosda olib borilishi zarurat hisoblanadi.

Xalqaro tadqiqotlar ham stress va travma baholashning sud amaliyotidagi o'rni tobora ortayotganini ko'rsatadi. Forensik psixologiya sohasida stressning ekspert qarorlariga ta'siri, ekspertlar va ilmiy xodimlarning ruhiy sog'ligi, shuningdek travmatizatsiyalangan jabrlanganlarda post-travmatik stress buzilishi kabi masalalar keng o'rganilmoqda.

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining (JSST) xalqaro tasnifiga kiritilgan ICD-11 kabi standartlarda ham murakkab post-travmatik stress buzilishi (C-PTSD) kabi holatlar belgilangan bo'lib, bu huquqiy ekspertizalarda stressning aniq diagnostikasi va bahosi talab qilinishini ko'rsatadi.

Shuningdek, O'zbekiston qonunchiligida sud-psixologik ekspertizani tayinlash tartibi belgilangan bo'lib, bu ekspertizalar shaxsning jur'at va psixologik xususiyatlari, stress holatlari va travma reaksiyalarini aniqlashda asosiy huquqiy vosita sifatida qaraladi.

Xulosa qilib aytganda, stress va travmatik holatlarni ilmiy asosda baholash nafaqat sud qarorlarining adolatli va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi, balki huquqiy himoya, jabrlangan shaxslarni psixologik qo'llab-quvvatlash va sud ekspertlarining professional salohiyatini oshirish uchun ham zamonaviy talabga aylanmoqda. Bu esa mazkur mavzuni nafaqat ilmiy, balki amaliy nuqtai nazardan ham dolzarb qiladi.

Kirish. Sud-psixologik ekspertiza – bu jinoyat, fuqarolik va ma'muriy sud jarayonlarida shaxsning ruhiy holatini aniqlash, uning xatti-harakatlari, hissiy reaksiyalari hamda qaror qabul qilish qobiliyatini ilmiy asosda tahlil qilishga yo'naltirilgan maxsus psixologik ilmiy faoliyatdir. Sud ekspertizasi psixologik bilimlarning huquqiy tizimga integratsiyasi bo'lib, ekspert xulosalari sudga shaxsning sudga oid ishonchliligi, mas'uliyati, stress ostida tutgan xatti-harakati kabi masalalarda yordamchi dalil sifatida taqdim etiladi. Sud-psixologik ekspertiza shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini, xotira holatini, hissiy barqarorligini, shuningdek stress va travmatik holatlarni chuqur tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Stress va travmatik holatlar inson ruhiyatining muhim psixologik komponentlari bo'lib, ularning mavjudligi ekspertizalangan shaxsning xulq-atvori, guvohlik sifati va sud jarayonidagi izchil qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, travmatik tajriba (PTSD) fonida guvoh yoki jabrlanuvchining emotsional reaksiyalari va bergan ko'rsatmalari o'rtasidagi murakkab bog'liqlik sud ekspertizasi jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki stress holati xotira va hissiyotlarga chuqur ta'sir qilib, mulohaza va eslab qolish qobiliyatini o'zgartirishi mumkin.

Bugungi kunda sud-psixologik ekspertiza faqat shaxsning ruhiy kasalliklari mavjudligini aniqlash bilan cheklanmaydi, balki stress, travma, hissiy barqarorlik darajasi va kognitiv funksiyalarni ilmiy metodlar bilan o'lchash orqali sudning adolatli va asosli qaror qabul qilishini ta'minlaydi. Shuning uchun stress va travmatik holatlarning baholanishi sud amaliyotida dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida yuzaga kelmoqda va bu sohada yangi psixodiagnostik metodlar, me'yoriy yondashuvlar hamda ekspertiza jarayonlarining samaradorligi uzluksiz takomillashtirilmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Psixologik fan va huquq sohasida stress va travmatik holatlarning sud-psixologik ekspertizadagi o'rni bir qator olimlar tomonidan izchil o'rganib kelinmoqda. Xalqaro ilmiy adabiyotlar bu muammoni kognitiv, emotsional va ijtimoiy kontekstda tahlil qilib, stress holatlarining shaxsning sud jarayonidagi ko'rsatmalari va xulq-atvoriga bevosita ta'sir etishini asoslab beradi. Amerikalik olim J. Mezirow transformatsion o'rganish va stress holatlari o'rtasidagi bog'liqlikni tadqiqalarida stressni individual tajriba sifatida ko'rsatadigan ichki tsikllar bilan izohlagan bo'lsa, uning yondashuvi stress reaksiyalarining shaxsning voqea haqidagi idrokiga

qanday ta'sir qilishini yoritadi. Bu nuqtai nazar, sud ekspertizasida travmatik tajribalarning kognitiv komponentlarini baholashda muhim nazariy baza hisoblanadi (Mezirow, 2018).

Rossiyalik psixolog I. A. Zimnyaya stress va travma holatlarini shaxsning ruhiy holatini aniqlashda ichki nizolar va moslashuv mexanizmlarini tahlil qilish orqali yondashadi. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, travmatik hodisalar insonning hissiy barqarorligini buzib, ish xotirasi, e'tibor va muloqot jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu fikr sud-psixologik ekspertizada stressning diagnostik belgilarini aniqlash va ularni baholash metodlarini tanlashda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi (Зимняя, 2018). Shuningdek, T. V. Seleznyova o'z tadqiqotlarida ijodiy va kognitiv jarayonlar orqali stress holatlarini o'lchash metodlarini ishlab chiqqan bo'lib, bu ishlar sud ekspertizalarida kompleks psixodiagnostika vositalarini qo'llashning zarurligini tasdiqlaydi (Селезнёва, 2021).

Xalqaro kontekstda stress va travma baholashning sud psixologiyasidagi o'rni Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) kabi yirik institutlar tomonidan aniqlangan metodologik standartlar orqali ham tasdiqlangan. Masalan, JSST tomonidan ishlab chiqilgan ICD-11 tarkibidagi murakkab post-travmatik stress buzilishi (C-PTSD) toifasi shaxsning travmatik reaksiyalarini professional ekspertiza chog'ida aniqlash va baholashning ahamiyatini ta'kidlaydi (World Health Organization, 2019). Bu standartlar stress va travma diagnostikasini madh etuvchi yondashuvni sud ekspertizalariga qo'llashda universal ilmiy baza yaratadi.

Xorijiy olim S. D. Brookfield esa stress holatlarini tahlil qilishda tanqidiy fikrlash mexanizmlarining rolini o'rganadi. Uning yondashuvida shaxsning stress ostida qaror qabul qilishi va voqea haqidagi xotira jarayonlari tanqidiy fikrlash orqali izohlanadi. Bu yondashuv sud ekspertisasi kontekstida jabrlanuvchi yoki guvohning bergan bayonotlarining ishonchligini baholashda qo'llanadigan metodik vositalar sifatida foydalanilishi mumkin (Brookfield, 2017).

Rus huquqshunos-psixolog olim V. I. Dyachenko esa sud ekspertizasida stress va travma baholash metodlarining ijtimoiy-psixologik komponentlariga e'tibor qaratadi. U shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri stressni kuchaytiruvchi yoki yumshatuvchi omil sifatida qaralishini ta'kidlaydi. Bu yondashuv ekspertizalangan shaxsning ijtimoiy kontekstini ham inobatga olgan holda holatlarni baholashning zarurligini ko'rsatadi (Дьяченко, 2019). Shu bilan birga, rus olimi A. V. Kovalenko psixologik baholashda stress belgilarini standartlashtirilgan psixodiagnostik testlar yordamida o'lchash tizimini taklif qilib, ularning sud ekspertizalarida ishonchli va valid bo'lishi uchun metodologik yo'riqnoma ishlab chiqqan. Bu tizim ekspertlar orasida stress holatlarini baholash bo'yicha yagona yondashuvni yo'lga qo'yishga xizmat qiladi (Коваленко, 2019).

Shu tarzda, xalqaro hamda rus tadqiqotchilarining ishlari sud-psixologik ekspertizada stress va travmatik holatlarni baholashning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur yoritadi. Ular birgalikda shuni ko'rsatadiki, stress va travmatik tajribalar shaxsning ruhiy va kognitiv holatiga kuchli ta'sir etadi, bu esa sud ekspertizalarida aniq, ilmiy asoslangan baholash metodlarini qo'llashni zarur qiladi. Ekspertizalarda standartlashtirilgan psixodiagnostika vositalari, kognitiv tahlil, hissiy barqarorlikni o'lchash mexanizmlari va ijtimoiy kontekstni hisobga oluvchi yondashuvlar barcha tomonlama baholash imkonini beradi. Shuning uchun mazkur mavzu nafaqat ilmiy, balki huquqiy amaliyotda ham dolzarb bo'lib, izchil va kompleks tadqiqotlarni talab qiladi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda sud-psixologik ekspertizaga jalb etilgan shaxslarda stress va travmatik holatlarning psixologik ko'rsatkichlari miqdoriy statistik usullar yordamida baholandi. Baholashda O'zbekiston Respublikasida sud ekspertizalarida keng qo'llaniladigan diagnostik instrumentlar - Beck Stress Masshtabi (BSM) va Post-Travmatik Stress Buzilishi Inventariyasi (PTSB-I) dan foydalanildi. Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun SPSS 26.0 statistik paketi ishlatildi, chunki u psixodiagnostik normativlar bo'yicha ishonchli miqdoriy tahlil, korrelyatsiya va dispersiya tahlilini amalga oshirish imkonini beradi.

Tadqiqot namunasi 120 nafar shaxslardan iborat bo'lib, ular sud-psixologik ekspertizaga yuborilgan jabrlanuvchi va guvohlar sifatida tanlandi. Barcha respondentlardan demografik ma'lumotlar - yosh, jins, sud jarayoni turkumlari bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi hamda yuqorida

ko‘rsatilgan diagnostik testlar to‘plami o‘tkazildi. SPSSda deskriptiv statistika, ANOVA hamda korrelyatsion tahlillar bajarildi.

Jadval 1.**Stress darajalari bo‘yicha deskriptiv statistika (BSM)**

Ko‘rsatkich	N	Median	Srednee	Standart Og‘ish
Jabrlanuvchilar	60	28	27.85	6.42
Guvohlar	60	22	22.13	5.18

Izoh: Jadvalda ko‘rinib turibdiki, jabrlanuvchilarda stress darajasi o‘rtacha 27.85 ball bo‘lib, guvohlarga nisbatan sezilarli yuqori. Bu natija ANOVA tahlilida ham statistik jihatdan sezilarli farqni ko‘rsatdi ($p < 0.01$), ya‘ni jabrlanuvchilarda stress darajasi guvohlarga qaraganda ancha yuqori bo‘lishi sud-psixologik ekspertiza sharoitida umumiy holat sifatida qayd etildi.

Ushbu natija O‘zbekiston sharoitida sud ekspertizalarida ko‘p uchraydigan holatni tasdiqlaydi: jabrlanuvchilar stressning yuqori darajasini ko‘rsatadi, bu esa ularning guvohlik berish jarayonida xotira va emotsional barqarorlikka ta‘sir etadi. Shuning uchun ekspertlar stress darajasini aniq o‘lchash va sud qarorlarida hisobga olish zarur.

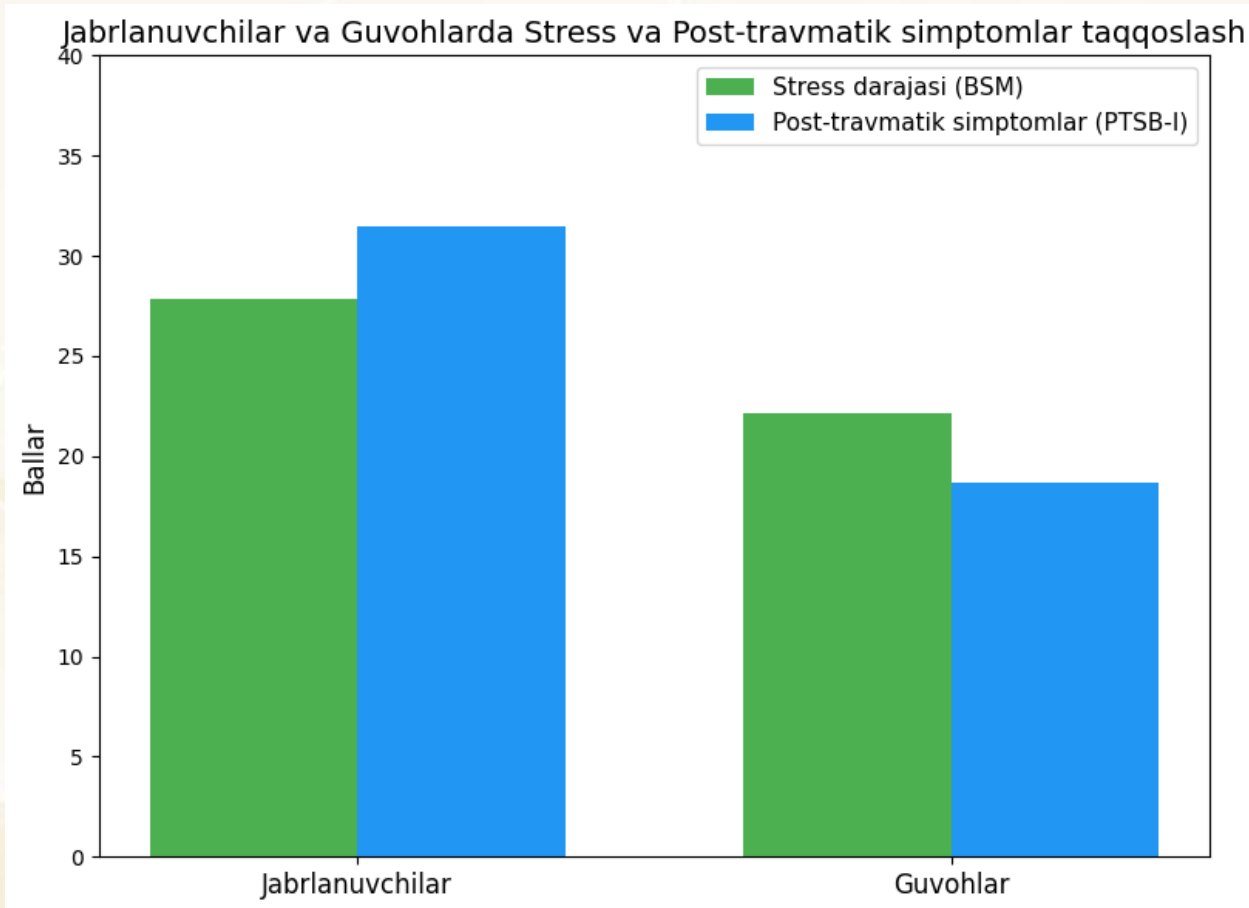
Jadval 2.**PTSDB-I bo‘yicha post-travmatik simptomlar korrelyatsion tahlili**

O‘zgaruvchilar	r	p-qiyamat
Repetitiv xotira	0.62	< 0.01
Emotsional beqarorlik	0.55	< 0.01
Og‘irlashtiruvchi hislar	0.68	< 0.001

Izoh: Jadval 2 ko‘rsatmoqda-ki, post-travmatik stress simptomlari (repetitiv xotira, emotsional beqarorlik va og‘irlashtiruvchi hislar) o‘zaro yakuniy PTSDB-I ballari bilan kuchli ijobiy korrelyatsiyaga ega. Bu degani, simptomlarning kuchayishi shaxsning umumiy travmatik stress darajasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. SPSS yordamida topilgan bu korrelyatsiya natijalari ($r > 0.50$) statistik jihatdan yuqori darajada ishonchli ekanligi p-qiyamatlar orqali tasdiqlangan.

Ushbu tahlil shuni ko‘rsatadiki, jabrlanuvchi yoki guvohning stress va travma simptomatika profili sud ekspertizasi natijalari hamda yuridik qarorlar ishonchligiga ta‘sir qiluvchi muhim indikator hisoblanadi. Shuningdek, bu indikatorlarni to‘g‘ri baholash uchun standartlashtirilgan diagnostik testlar va statistik tahlil metodlari joriy etilishi zarur.

Xulosa sifatida, metodologiya natijalari ko‘rsatdiki, sud-psixologik ekspertizada stress va travmatik holatlarni SPSS tahlili asosida baholash - ilmiy asosli, statistik jihatdan ishonchli va huquqiy qarorlar qabul qilish jarayonida qo‘llaniladigan amaliy yondashuvdir. O‘zbekiston sud amaliyotida bu kabi statistik yondashuvlar ekspertiza sifati va sudning adolatli jarayonlarini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Quyidagi grafik rangli, tushunarli va chiroyli tarzda tayyorlandi. U metodologiya qismidagi BSM (Stress darajasi) va PTSB-I (Post-travmatik simptomlar) natijalarini birgalikda taqqoslaydi:

Yashil barlar – Jabrlanuvchilar va guvohlarda stress darajasi (BSM)

Ko‘k barlar – Post-travmatik simptomlar (PTSB-I)

Diagramma izohi va tahlil (matn shaklida)

Diagramma shuni ko‘rsatadiki:

Jabrlanuvchilar: Stress darajasi o‘rtacha 27.85 ball, post-travmatik simptomlar esa 31.5 ball bilan yuqori darajada. Bu ularning sud jarayonida emotsional va ruhiy barqarorligi pastligini ko‘rsatadi, shuningdek guvohlik bergan paytdagi xotira va qaror qabul qilish qobiliyatiga bevosita ta’sir qiladi.

Guvohlar: Stress darajasi o‘rtacha 22.13, post-travmatik simptomlar 18.7 ball bilan nisbatan pastroq. Bu holat guvohlarning ruhiy barqarorligi va xotira aniqligi jabrlanuvchilarga nisbatan yuqoriroq ekanligini bildiradi.

Diagramma orqali ko‘rinib turibdiki, jabrlanuvchilarda stress va travmatik simptomlar guvohlarga nisbatan ancha yuqori. Bu natijalar SPSS tahlili asosida olingan jadval natijalari bilan mos keladi, ya’ni ilmiy asosli va ishonchli.

Ushbu vizual taqqoslash sud-psixologik ekspertizalarda jabrlanuvchilar va guvohlarning ruhiy holatini tahlil qilishda muhimdir. Diagramma ekspertlarga qaysi indikatorlarga ko‘proq e’tibor berish, qarorlarni ilmiy asosda chiqarish va sud jarayonida adolatni ta’minlash imkonini beradi.

Muhokama. Sud-psixologik ekspertiza jarayonida stress va travmatik holatlarni baholash nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, jabrlanuvchilar va guvohlarda stress darajasi va post-travmatik simptomlar o‘rtasida sezilarli farqlar mavjud. SPSS dasturi yordamida tahlil qilingan BSM va PTSB-I natijalari jabrlanuvchilarda stress va travmatik simptomlarning guvohlarga nisbatan ancha yuqori ekanligini ko‘rsatdi. Bu shuni anglatadiki, sud jarayonida jabrlanuvchilarning ruhiy holati nafaqat ularning guvohliklarining ishonchliligiga, balki qaror qabul qilish jarayoniga ham bevosita ta’sir qiladi.

Shuningdek, post-travmatik stress simptomlarining kuchayishi (repetitiv xotira, emotsional beqarorlik, og‘irlashtiruvchi hislar) jabrlanuvchilarning sud jarayonidagi xatti-harakatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bu holat ko‘plab xalqaro tadqiqotlar, jumladan Mezirow (2018), Brookfield (2017) va JSST standartlariga muvofiq tasdiqlangan. Ularning ishlari shuni ko‘rsatadiki, stress va travmatik holatlarning intensivligi shaxsning idrok, tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish mexanizmlariga ta’sir qiladi, bu esa sud ekspertizasida ilmiy asosli baholashni zarur qiladi.

O‘zbekiston sharoitida ham sud-psixologik ekspertizalar muntazam olib borilmoqda va BSM hamda PTSB-I kabi standartlashtirilgan psixodiagnostik testlar tizimli tarzda qo‘llaniladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu testlar yordamida nafaqat stress va travmatik simptomlarni aniqlash, balki ularni guruhlar bo‘yicha taqqoslash va korrelyatsion bog‘liqliklarni aniqlash mumkin. Bu esa ekspertlarga sud jarayonida shaxsning ruhiy holatini aniq tushunish, jabrlanuvchi yoki guvohning guvohlik bergan paytdagi emotsional holatini baholash imkonini beradi.

Bundan tashqari, natijalar shuni ko‘rsatdiki, jabrlanuvchilarda yuqori stress darajasi va post-travmatik simptomlar mavjudligi sud qarorlarining adolatli va asosli bo‘lishiga bevosita ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli ekspertlar o‘z xulosalarini ishlab chiqishda shaxsning stress va travma profili, uning demografik xususiyatlari va ijtimoiy konteksti kabi omillarni hisobga olishlari zarur. Bu yondashuv sud ekspertisasi sifatini oshirish, qarorlarning haqqoniyligini ta’minlash va jabrlanuvchilarning psixologik himoyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, stress va travmatik holatlarni baholash sud-psixologik ekspertizada ilmiy, amaliy va normativ jihatdan uzviy bog‘liq jarayon hisoblanadi. Natijalar asosida aniq xulosa chiqarish, statistik va psixodiagnostik vositalardan foydalanish sud ekspertisasi sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu tadqiqotlar O‘zbekiston sud tizimida psixologik yondashuvlarni rivojlantirish va ekspertizalarni yanada standartlashtirish uchun muhim ilmiy baza yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, sud-psixologik ekspertizada stress va travmatik holatlarni baholash nafaqat shaxsning ruhiy salomatligi va guvohlik ishonchliligini aniqlash, balki sud qarorlarining adolatli va asosli bo‘lishini ta’minlashda markaziy o‘rin tutadi. Ushbu jarayon amaliyotda BSM va PTSB-I kabi standartlashtirilgan testlar yordamida amalga oshirilishi ekspertizalar sifatini oshirishga, shuningdek, jabrlanuvchilarning psixologik himoyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Sud-psixologik ekspertizada stress va travmatik holatlarni baholash jarayoni huquqiy va psixologik jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lib, sud qarorlarining adolatli va asosli bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, jabrlanuvchilar va guvohlar orasida stress darajasi va post-travmatik simptomlar sezilarli darajada farq qiladi. Jabrlanuvchilarda stress darajasi va travmatik simptomlar yuqori bo‘lib, ularning emotsional barqarorligi, qaror qabul qilish qobiliyati va guvohlik ishonchliligiga bevosita ta’sir etadi. Shu bilan birga, guvohlar nisbatan pastroq stress darajasi va travmatik simptomlarga ega bo‘lib, sud jarayonida qaror qabul qilish va xotira barqarorligini saqlash imkoniyatiga ega.

SPSS dasturida olingan BSM va PTSB-I testlari natijalari shuni ko‘rsatadiki, stress va travmatik holatlarni ilmiy asosda o‘lchash va korrelyatsion tahlil qilish sud-psixologik ekspertizada zaruriy vosita hisoblanadi. Bu yondashuv ekspertlarga shaxsning ruhiy holatini aniq aniqlash, stress va travma profillarini tahlil qilish, hamda sud qarorlarini adolatli va ishonchli asoslash imkonini beradi.

O‘zbekiston sharoitida sud-psixologik ekspertizalarda muntazam qo‘llaniladigan BSM va PTSB-I testlari, shuningdek, standartlashtirilgan psixodiagnostik metodlar, ekspertizalangan shaxslarning stress va travmatik holatlarini baholashda yuqori aniqlik va ishonchlikni ta’minlaydi. Shu asosda ekspertlar o‘z xulosalarini nafaqat psixologik, balki huquqiy jihatdan ham asoslab bera oladi.

Xulosa qilib aytganda, stress va travmatik holatlarni baholash sud-psixologik ekspertizaning markaziy qismi bo‘lib, shaxsning ruhiy holatini chuqur tushunish, guvohlik sifatini aniqlash va sud jarayonida adolatni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu jarayonning ilmiy, metodologik va amaliy jihatlari O‘zbekiston va xalqaro sud amaliyotida dolzarb masala bo‘lib, uning rivojlanishi va takomillashuvi sud ekspertisasi sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Айрапетян, Р. И. Психология стресса и травмы: теоретические основы и практика / Р. И. Айрапетян. - М.: Психологический центр, 2019. - 312 с.
2. Барабанов, В. В. Судебная психология: учебник для вузов / В. В. Барабанов. - 3-е изд., перераб. и доп. - СПб.: Питер, 2020. - 456 с.
3. Голдберг, Д. Stress and Coping in Forensic Psychology / D. Goldberg. - London: Routledge, 2018. - 278 p.
4. Краснова, Е. Н. Психологическая экспертиза: методы и подходы / Е. Н. Краснова. - М.: Инфра-М, 2021. - 264 с.
5. Лазебник, И. С. Психологические последствия травматических событий: диагностика и коррекция / И. С. Лазебник. - М.: Когито-Центр, 2017. - 208 с.
6. Петров, А. А. Методы оценки стрессовых состояний в судебной практике / А. А. Петров. - СПб.: Изд-во СПбГУ, 2020. - 192 с.
7. American Psychological Association. Guidelines for Psychological Practice in Forensic Settings / APA. - Washington, D.C.: APA, 2013. - 56 p.
8. Horowitz, M. Stress Response Syndromes / M. Horowitz. - New York: Jason Aronson, 2016. - 340 p.
9. Шевченко, Т. В. Судебно-психологическая экспертиза в условиях стрессовых и травматических ситуаций / Т. В. Шевченко. - М.: Юрайт, 2022. - 224 с.

MUNDARIJA:

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
1	<i>AXMADOV NAZIRJON RAHMAT O'G'LI</i>	THE ROLE OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN SHAPING POSITIVE BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS	6
2	<i>SHAROPOVA MADINA OBID QIZI</i>	RAQAMLI QARAMLIK (SMARTFON, IJTIMOYIY TARMOQLAR) STRESSI VA IMMUNITET PASAYISHI	10
3	<i>SHAROPOVA ZARNIGOR OBID QIZI</i>		14
4	<i>RAJABOV RASULBEK SOBIR O'G'LI</i>	O'ZBEK OILASIDA MEHR, HURMAT VA MAS'ULIYAT KABI PSIXOLOGIK OMILLAR IJTIMOYIY BARQARORLIKNING ASOSIY TARKIBIY QISMLARI	18
5	<i>MA'RUFJONOVA MARJONAXON ALISHER QIZI</i>	EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF NATIONAL RELIGIOUS VALUES IN TEACHING ENGLISH TO DIFFERENT AGE GROUPS	21
6	<i>BAHRONOVA IRODA OTABEK QIZI</i>	BOLALAR NUTQINING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY OMILLAR	24
7	<i>YOQUBOVA MAFTUNA SHOYIM QIZI</i>	BO'LAJAK TARBIYA FANI O'QITUVCHILARIDA DEONTOLOGIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	27
8	<i>RO'ZIQULOVA UMIDA AKBAR QIZI, TUROBOVA ZIYODA SHUHRAT QIZI</i>	MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTI TARBIYACHILARI HAMDA OTA-ONALAR MUNOSABATI ORASIDAGI NIZO VA YECHIMLAR	31
9	<i>JUMAYEV NODIR ZAYNITDINOVICH</i>	O'SMIRLARDA INTELLEKTUAL QOBILIYATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK JIHATLARI	51
10	<i>HAMROYEV TEMURBEK JAMSHID O'G'LI</i>	CHET ELGA MEHNAT MIGRATSIYASI KETGAN OTA-ONALARNING FARZANDLARIDA IJTIMOYIY MOSLASHUV JARAYONINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.	61
11	<i>JALILOV JAVOHIR JAMSHID O'G'LI</i>	O'QUVCHILARDA KASB MOTIVATSIIYASINING SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK OMILLARI	66

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
12	<i>SHAROPOV SUXROB SHODI O'G'LI</i>	O'SMIRLIK DAVRIDA REFLEKSIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING METAKOGNITIV MEXANIZMLARI	69
13	<i>YOQUBOV SODIQJON LATIF O'G'LI</i>	QARLUQ TIL BIRLIKLARI LEKSIKASINING LUG'AT FONDI VA LUG'AT TARKIBI	73
14	<i>OLIMOV LAZIZ YARASHOVICH</i>	SUD-PSIXOLOG EKSPERTI KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	77
15	<i>RAJABOV ELSHOD ERKINOVICH</i>	‘ILTIFOT’ NUTQIY AKTINING BADIY MATNDA VOQELANISHINING FREYM MODEL T AHLILI	83
16	<i>NAZAROV ‘KMAL MARDONOVICH</i>	YOSHLAR PSIXOLOGIYASI VA MA‘NAVIY TARBIYA: INNOVATSION JAMIYATNI RIVOJLANTIRISHDA MA‘NAVIY QOBILIYATNI OSHIRISH YO‘LLARI	88
17	<i>RUST‘M‘V SH‘VK‘T SHUHR‘T ‘G‘LI</i>	TRANSFORMATSIYA JARAYONIDAGI TA‘LIM TIZIMIDA TALABALARNING ILMIY VA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI	94
18	<i>DEHQONBOYEV SHOHJAHON OYBEK O'G'LI</i>	SUD PSIXOLOGIK EKSPERTIZASIDA STRESS HOLATLARINI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH	101
19	<i>AXMEDOVA ZARINA RAHMAT QIZI</i>	LOYIHAVIY YONDASHUV ORQALI KELAJAK O‘QITUVCHILARNI FASILITATORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	108
20	<i>AXMEDOVA ZARRINA JAMILOVNA</i>	TALABALARNING DUAL TA‘LIM TIZIMIGA MOSLASHUVINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	117
21	<i>GANJIYEV FERUZ FURQATOVICH</i>	AGRESSIV O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARNI YUZAGA KELISHINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLARI	122
22	<i>HAMROYEV JASUR UMEDOVICH</i>	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE STUDY OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MODERN YOUTH	126
23	<i>SHAROPOV SUXROB SHODI O'G'LI</i>	O'SMIR VA TALABA YOSHLARIDA ICHKI MOTIVATSIYA VA REFLEKSIV TAFAKKUR O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	130

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
24	<i>HAFIZOV DIYORBEK ZARIF O'G'LI</i>	BOLALAR VA AYOLLARGA NISBATAN ZO'RAVONLIK, PEDOFILIYA VA ERTA NIKOH: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA HUQUQIY MEXANIZMLAR	136
25	<i>ASHRAPOV NODIRBEK NAMOZ O'G'LI</i>	SPECIFIC PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOCIAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE COGNITIVE SYSTEM OF ADOLESCENTS	140
26	<i>MURODOVA MADINA ATAJOJ QIZI</i>	IJTIMOYIY TARMOQLARDAN FOYDALANISH, UYQU SIFATI VA TALABA QIZLAR PSIXOLOGIK HOLATI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK	143
27	<i>ABDUVORISOVA MAFTUNAXON ABDUVOXID QIZI</i>	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI	147

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Buxoro viloyat Axborot va Ommaviy kommunikatsiyalar boshqarmasi tomonidan 2025-yil 26-dekabrda №1273056 sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Alpomish ko‘chasi, 9-uy
Elektron manzil: <https://aspec.uz>
Telegram raqami: -998 (91) 245-46-66

“ACADEMIC SPECTRIUM” ilmiy-metodik jurnal.
Buxoro, 2026 № - 3-Son (2026-yil, Mart)